

УДК 37.013

Світлана Луців

ЕВРИСТИЧНА БЕСІДА НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ ЯК МЕТОД ПРОБЛЕМНО-РОЗВИВАЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Навчання – це особлива форма пізнання об’єктивної дійсності. Як відомо, сучасне навчання передбачає оволодіння учнями певного досвіду, який засвоєний попередніми поколіннями. Досягнення цієї важливої мети сучасна початкова школа реалізує за допомогою повної взаємодії вчителя і учнів, результатом якої є інтенсивне формування знань учня та швидкий розвиток їх індивідуальних здібностей. Це передбачає те, що, працюючи з навчальним змістом, учень і вчитель мають виявляти взаємодоповнюючу пізнавальну активність, інакше навчання буде малоефективним. Важливо зазначити, що якість навчального процесу залежить і від того, як розгортається пізнавальна активність учня та які пізнавальні процеси домінують в навчанні – наочність чи учіння, тобто з’ясування проблеми, процес свідомого заучування матеріалу чи розумове осмислення його фактів [3, с. 44].

Зміна змісту освіти на сучасному етапі розвитку школи веде до зміни її технологій, надає їй особистісної спрямованості. Сьогодні навчання розглядається як багатогранний процес. Педагог О. Я. Савченко зазначає, що «акцент на цьому виключно важливий для подолання авторитарної парадигми навчання, де панує монофункціональний підхід до дитини, яка розглядається і оцінюється лише з боку навчальних досягнень» [6, с. 11].

У такому контексті важливого значення набуває проблемне навчання, основна мета якого полягає у розширенні активного ставлення учнів до оволодіння знаннями, інтенсивного розвитку їхньої самостійної пізнавальної діяльності та індивідуальних творчих здібностей.

Упродовж багатьох років дослідники зверталися у своїх роботах до аналізу проблеми активізації пізнавальної активності учнів, зокрема, учнів початкових класів (Ф. Дістерверга, Я. Коменського, Г. Песталоцці, К. Ушинського).

У педагогічній літературі проблемне навчання постає як засіб активізації розумової діяльності учнів початкових класів, розвитку в них потягу до знань і бажання до самореалізації. Питання проблемного навчання висвітлювали у своїх дослідженнях такі вчені як Ю. Бабанський, П. Гальперін, Т. Кудрявцев, І. Лернер, С. Логачевська, А. Матюшкін, М. Махмутов, Н. Менчинська, Н. Талізін, О. Топузов та ін.

Мета дослідження полягає у тому, щоб систематизувати і узагальнити теоретико-методологічні засади проблемного навчання в мовній освіті молодших школярів; вивчити особливості використання

евристичної бесіди як методу проблемного навчання на уроках української мови в початкових класах

Як відомо, проблемно-розвивальне навчання пов'язане з обміном інформацією та бесідою між вчителем та учнем. У педагогічній науці виділяють декілька видів методу бесіди, і тому потрібно чітко виокремити місце евристичної бесіди серед них.

Провідні методисти доводять, що типовими для використання на уроках української мови є такі види бесід: евристична, репродуктивна, узагальнююча, контрольно-корекційна, аналітико-синтетична.

Евристична бесіда має за мету спрямування учнів на активні роздуми, самостійне просування їх у засвоєнні нових знань, висловлювання припущень про причини явищ, про зв'язки між поняттями на основі порівнянь, логічних роздумів. Вона застосовується для розвитку самостійності мислення, дослідницьких умінь, творчого підходу до справи [1, с. 3].

Отже, евристична бесіда – діалогічний метод двохсторонньої взаємодії вчителя та учнів початкових класів, що базується на розв'язанні проблемного завдання за допомогою основних і додаткових запитань пошукового характеру. Така робота призводить до активізації учнів самостійного пошуку правильної відповіді.

У методичній літературі виділяють таку орієнтовну структуру евристичної бесіди:

Актуалізація опорних знань.

Створення проблемно-пошукових ситуацій.

Спонування учнів висловити припущення про вирішення проблеми.

Вимога довести свою точку зору.

Спрямування розумової діяльності учнів, коректування відповідей.

Узагальнення і систематизація знань [8].

Використання евристичної бесіди на уроках української мови у початкових класах передбачає послідовну і цілеспрямовану постановку перед учнями пізнавальних завдань, які вони вирішують під керівництвом учителя і при цьому активно засвоюють нові знання.

Перед використанням евристичної бесіди на уроках української мови у початкових класах учителю необхідно звернути увагу на таке:

- на якому навчальному матеріалі бесіда розгортатиметься;
- визначити, які знання, попередні відомості, спостереження можуть бути використані в бесіді;
- продумати мету бесіди та висновки, «відкриття», до яких необхідно підвести учнів;
- намічає попередньо основні запитання по темі бесіди і для розгляду наочних посібників, прикладів та інших додаткових джерел;
- попередньо визначає учнів, на відповіді яких спиратиметься [5, с. 2].

Запропоновані запитання і відповіді на них формують в учнів

науковий світогляд. Учителям пропонується добирати для евристичної бесіди такі тексти, які б несли в собі як навчальне, так і виховне навантаження. Можна використовувати як мовний матеріал прислів'я, приказки, цікаві оповідання, невеликі літературні твори.

Важливе значення має евристична бесіда, під час якої учні вчаться усвідомлювати науковий зміст явищ самої мови: матеріальна природа звука; відмирання в мові слів, граматичних форм, які вже віджили, виникнення нових як показник того, що мова – явище, яке розвивається історично; єдність форми і змісту мовних явищ; розкриття глибокої єдності мови і мислення тощо. Це можуть бути такі запитання:

1. Послухайте звуки природи. Чи схожі вони зі звуками мови?
2. Поєднайте звуки природи. Що ви чуєте? А звуки мови? Які звуки можна поєднувати?
3. Чи можемо ми казати, що мова старіє?

Треба зазначити, що учні початкових класів з великим задоволенням підтримують бесіду між учителем і учнем, учнем і учнем. Тому використання евристичної бесіди є доцільним і виправданим методом.

Особливо велике значення в евристичній бесіді має вміння вчителя ставити учням запитання. Запитання відіграють роль збудників, словесних подразників думки. Однак цю роль вони відіграватимуть лише тоді, коли збуджують в учнів певні образи асоціації, створюючи відповідні умовні рефлекси, за якими при постановці питань учень рефлексивно починає мислити, шукати відповіді на поставлене запитання без додаткового спонукання [6, с. 65].

Постійне застосування такого стимулу в бесіді дає позитивні наслідки, тому відкидання його, на нашу думку, не можна визнати правильним. Звичайно, позитивних наслідків досягають тільки тоді, коли вчитель уміло спрямовує здорове змагання між дітьми і не дає йому перерости в суперництво.

З четвертокласниками на уроках української мови можна запропонувати евристичні бесіди, завданням яких є спонукати учнів думати.

Так, під час вивчення теми «Мовна скарбниця історії народу» можна провести таку евристичну бесіду: «Мова – це здатність людини говорити, висловлювати свої думки. Кожна людина, що живе на землі, користується мовою, від маленької дитини до старенької бабусі чи дідуся. З допомогою мови ми передаємо один одному свої думки, почуття, розповідаємо про різні події». Учням пропонується відповісти на такі запитання:

1. Чому українську мову називають ще рідною мовою?
2. Як можна передати думки?
3. Як можна поєднати мову і почуття?
4. Де народилася українська мова?
5. Чому мову називають скарбом народу?

Під час вивчення теми «Усне і писемне мовлення» запропоновано прослухати такий уривок: «Листя на осиках та березах уже взялося багряними і золотавими кольорами. Як же гарно світилося воно в ласкавих променях сонця! Ледь шуміли високими верхів'ями сосни, шептала побурілою кроною розлога липа, тонко видзвонював цупким листям дуб. І дивно: все те ніскілочки не порушувало благословенної лісової тиші...».

Запитання:

1. Ви прослухали уривок. Як Ви думаєте, що таке усне мовлення?
2. Чи можете Ви сказати, що таке писемне мовлення?
3. Що таке словник? Чи можемо ми почуті слова внести до словника?

Ще можна провести урок на тему «Яким має бути мовлення?» На початку уроку для актуалізації опорних знань пропонуємо використати евристичну бесіду: «Немає такої сфери діяльності людини, в якій би не знадобилося знання мови. Важливо при цьому навчитися говорити не тільки грамотно, а й змістовно, правильно, влучно, переконливо. Мовлення людини – це мистецтво «слухати» та «чути».

Запитання:

1. Що таке мовлення?
2. Що означає говорити змістовно і переконливо?
3. Як ви розумієте поняття жести, міміка, інтонація?
4. Чому мовлення поєднують з мистецтвом?

Методисти вважають, що евристична бесіда матиме успіх тоді, коли вчитель уміло здійснюватиме індивідуальний підхід, розподіляючи запитання залежно від індивідуальних особливостей учнів і їх загальної підготовки. Учитель, нарешті, аналізуючи матеріал, по можливості передбачає, які запитання можуть виникнути в учнів і як він відповідатиме на них [7, с. 126].

Вчителям необхідно слідкувати, щоб відповіді учнів були точними, становили закінчену самостійну думку, розкривали сутність поставленого запитання, щоб у відповідях наводився конкретний, фактичний матеріал. Дуже важливо стежити за правильністю мовлення молодших школярів, логічною послідовністю суджень, висновків.

Отже, використання евристичної бесіди на уроках з рідної мови дає змогу: активізувати пізнавальну діяльність учнів початкових класів; підвищити рівень мотивації; розвинути вміння самостійно і творчо мислити та застосовувати здобуті знання у практичній діяльності; поживавити мовленнєву активність молодших школярів; забезпечити міцність набутих знань та вмінь.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні використання проблемних ситуацій на уроках української мови і читання у початкових класах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 374 с.
2. Данилова Г. С. Професіоналізм педагога на порозі третього тисячоліття / Г. С. Данилова // Освітнянські відомості. – 2002. – № 4. – С. 2–5.
3. Лозова В. І. Теоретичні основи виховання і навчання : навчальний посібник для студентів педагогічних навчальних закладів / В. І. Лозова, Г. В. Троцько // Харківський державний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди. – 2. вид., виправлене і доповнене. – Х. : ОВС, 2002. – 400 с.
4. Момот Л. Л. Проблемне навчання – один із засобів формування в учнів готовності до творчої діяльності / Л. Л. Момот // Радянська школа. – 1976. – № 6. – С. 12–17.
5. Савченко О. Я. Академія пед. наук звітує / О. Я. Савченко // Інформаційний бюлетень АПНУ. – Вип. 1. – 1994. – С. 2–4.
6. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: підручник для студентів педагогічних факультетів / О. Я. Савченко. – К. : Генеза, 1999. – 368 с.
7. Фіцула М. М. Педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти / М. М. Фіцула. – К. : Академія, 2000. – С. 126–141.
8. Використання евристичної бесіди на уроках української мов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://shkola.ostriv.in.ua/publication/code-103948DAA1F78>